

Ольга НЕДАВНЯ

Проблематика війни і захисту Батьківщини в документах сучасної Української греко-католицької церкви

Проаналізовано офіційні документи Української греко-католицької церкви за період з 2014 р. (початок неоголошеної війни Росії проти України) до 2022 р. (повномасштабне військове вторгнення Російської Федерації на територію Української держави), присвячені проблематиці війни, патріотизму та захисту Батьківщини. Виявлено особливості богословського осмислення цієї проблематики, його динаміку та прийняті визначення.

Ключові слова: Українська греко-католицька церква, офіційні документи, богословське осмислення, війна Росії проти України

Olga Nedavnia

Problems of war and defense of the Motherland in the documents of the modern Ukrainian Greek Catholic Church

The official documents of the Ukrainian Greek Catholic Church from 2014 (the beginning of Russia's undeclared war against Ukraine) to 2022 (the full-scale military invasion of the Russian Federation into our country) devoted to the issues of war, patriotism and defense of the Motherland are analyzed. The features of the theological comprehension of this issue, its dynamics, and accepted definitions are revealed.

Keywords: Ukrainian Greek Catholic Church, official documents, theological comprehension, Russia's war against Ukraine

Осмислення проблематики війни та захисту Батьківщини всіма суспільними чинниками України важливе як для поточних успіхів в акумуляції сил та ресурсів українців для опору російській агресії, так і для подальшої розбудови успішного українського світу – природної частини європейської цивілізації. Церкви, що діють в Україні, вносять у процес такого осмислення свою вагому частку. Зокрема, це стосується Української греко-католицької церкви, яка має що запропонувати сьогодні українському суспільству, спираючись і на власні напрацювання (насамперед з ХХ ст.), і на доробок католицької соціальної доктрини. З 2014 р., за вісім років тривання неоголошеної війни Росії проти України, в Українській греко-католицькій церкві (далі – УГКЦ) видано десятки офіційних документів та опубліковано сотні різноманітних матеріалів на теми війни, патріотизму й захисту Батьківщини, що висвітлюються надзвичайно докладно – починаючи від аналізу всієї християнської спадщини і завершуючи найсучаснішими міркуваннями богословів, ґрунтованими на практиці взаємодії з українськими воїнами. У результаті такої активності нагромаджується цінний досвід рефлексій (часто й практичного значення) над проблематикою життя і смерті, сенсу людського буття та покликання як окремих українських громадян, віруючих і невіруючих, так і всієї України як держави. Весь цей корпус джерел з найсучаснішої української історії дуже цікавий для дослідження релігієзнавцями.

Закономірно, що окреслене дослідницьке питання вже привертало увагу наших колег. Так, Л. Моїсеєнко [9, с. 545–565], вивчивши відповідні документи різних Церков, виділила як істотний здобуток УГКЦ опрацювання нормативно-правового поля для регулювання взаємодії Церкви і війська. Р. П'яста й В. Лукашевський [12, с. 38–52] застановилися над тематикою захисту Батьківщини у вченні католицизму на документальних матеріалах УГКЦ у період російсько-української війни. Згідно з авторами, всі ці тексти розвивають, конкретизують і деталізують настанови соціальної доктрини Католицької церкви та катехизму УГКЦ. Осмислення воєнної проблематики діючими в Україні католицькими конфесіями простежив І. Загребельний [1], який порівняв теологічний доробок з цього питання в минулому та сьогоденні. Про богословські розвідки про війну та її виклики, зосібна в лоні УГКЦ [14], писала й авторка цих рядків, яка аналізувала греко-католицький “Катехизис християнського воїна”, виданий 2022 р. Однак таку роботу варто продовжувати, адже з'являються все нові й нові документи та матеріали, оприлюднені цією Церквою. Представлене в них теологічне бачення війни, патріотизму й захисту Батьківщини спрямоване також на вироблення та практичне застосування настанов УГКЦ. З'ясування відповідних деталей і динаміки цього процесу і є метою нашої статті.

У документах УГКЦ (обрано найбільш показові) вказаного часу дедалі більше увиразнюється адекватна реальним можливостям втілення конкретика в осмисленні проблем і викликів війни – сучасної війни Росії проти України. Вже на початку цього періоду в документальних текстах уживалися формулювання “військовий конфлікт”, “агресія з боку сусідньої держави на Сході України”, “військова (чи збройна) агресія”, “анексія Криму”, “терористи”, а у вересні 2014 р. в Синодальному посланні про суспільно-політичну ситуацію в Україні збройний опір українців та його підтримку тилом було чітко оцінено як дії справедливі, виправдані, патріотичні та богоугодні. Власне тому й схвалюється “неймовірна потуга об'єднаних зусиль: у праці волонтерів, у мобілізації населення, у щедрих пожертвах на потреби армії, у допомозі вимушеним переселенцям із Криму і Сходу. Усе це – діла милосердя, і саме вони стягають на нас благословення Неба... Закликаємо всіх і надалі витривало крокувати дорогою правди та свободи, щодня будувати наше майбутнє [...] солідарністю зі стражденними і потребуєчими, підтримкою всіх ініціатив, державних і громадських, скерованих на захист нашої Батьківщини...” [13].

Також від самих початків нападу РФ на Україну УГКЦ постійно наголошує, що наші воїни захищають не лише свою Батьківщину, своїх співвітчизників, але й усю міжнародну спільноту, і спонукає її всіляко підтримувати українців у їхній справедливій боротьбі: “Ми схилиємо свої голови перед усіма героями, які віддали своє життя за волю і незалежність нашої держави, за гідність кожного українця, кожного європейця... Скеровуємо особливі слова визнання до всіх, які сьогодні з подиву гідною самопожертвою стоять на фронті нашої спільної свободи... Заохочуємо всіх вірних УГКЦ і людей доброї волі в Україні та в міжнародній спільноті до посиленої спільної праці задля зменшення страждань та зцілення духовних і тілесних ран українців” [13]. Такі акценти помітні й у Листі Глави УГКЦ послам іноземних держав у зв'язку із загибеллю їхніх громадян внаслідок терористичного акту 17 липня 2014 р.: “До

III. РЕЛІГІЙНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

сотень жертв військової агресії проти України долучилися невинні життя громадян інших народів світу... Ця трагедія вкотре показала, що зло, яке впродовж останніх місяців роздирає тіло нашого народу, несе реальну загрозу миру й безпеці в усьому світі” [8].

У Зверненні Синоду єпископів УГКЦ 2014 р. “Україна спливає кров’ю!” мовиться не лише про військовий напад Росії, а й про її гібридну інформаційну війну, що дорівнює йому своїм руйнівним впливом: “Сотні одиниць важкої зброї і техніки, тисячі озброєних найманців та військових регулярної армії Росії перетинають кордони України, сіють смерть і знищення, незважаючи на перемовини про перемир’я та дотеперішні дипломатичні зусилля. Водночас триває нечувана за масштабами ненависті та спотворення істинного стану речей пропаганда, яка є не менше руйнівною, ніж зброя масового ураження” [4]. Тут перераховуються види злочинів проти людства, які здійснює агресор в Україні, й підкреслюється, що завтра він “не завагається повернути свою зброю супроти будь-кого в своїй країні та поза її межами, атакувати будь-яку державу світу” [4]. Подається й однозначна моральна оцінка позиції “закривання очей” на військову агресію в Україну: “Перед лицем таких тяжких злочинів ми взиваємо до сумління віруючих людей різних релігій і віровизнань, звертаємося до всіх людей доброї волі, керівників держав і членів світового співтовариства: “Зупиніть кровопролиття в Україні!” Сьогодні мовчанка чи бездіяльність, небажання визнати всю драматичність ситуації, яка склалася в нашій країні, можуть зробити кожного не просто німим чи байдужим свідком, а й співучасником гріха вбивства, що кличе про справедливість до неба...” [4].

Вже в 2015 р. у Зверненні Синоду єпископів УГКЦ до захисників Батьківщини вдячно славиться не тільки патріотизм, героїзм та жертвовність українських воїнів, але й зусилля українського тилу: волонтерів, працівників, усіх, хто робить свій сильний внесок у нашу перемогу [6]. Тим самим роком датується і Звернення до священників про душпастирство в умовах війни, в якому всебічно розкриваються актуальні проблеми інформаційної війни та протидії їй [3].

Динаміку розвитку демонструє й підхід до визначення російсько-українського збройного протистояння. У спільному з представниками інших конфесій та релігій Зверненні до військовослужбовців напередодні створення в ЗСУ Служби військового духовенства, у контексті діяльності капеланів, котрі серед мороку і жахів війни намагаються нести мир і спокій у душі наших захисників, запалюють у них світло надії, сказано, що “саме духовна витримка і міцність робить їх непереможними і благородними у справедливій боротьбі за свою землю” [2]. Як бачимо, вжито термін “справедлива боротьба”, а оскільки йдеться про вояків ЗСУ, то, фактично, справедливими називаються їхні військові дії, захисна й визвольна війна українського народу загалом.

В УГКЦ приділяється належна увага й проблемам тих українців, зокрема цивільних, які фізично і морально постраждали від окупації Криму та бойових дій на Сході України. Якщо порівняти тексти двох звернень Синоду єпископів цієї Церкви – з вересня 2016 р. до тієї самої адресної аудиторії [7] та з квітня 2020 р. до духовенства УГКЦ про зцілення ран війни, то можна простежити масштабне розгортання конк-

ретики у богословських розмислах з цієї теми, як і цілком умотивоване залучення сучасних напрацювань психології [5].

У Посланні Синоду єпископів УГКЦ 2022 р. вже зауважуємо вживання терміна “геноцид” для охарактеризування дій російського війська: “Наміри агресора явно геноцидні: тактика ведення війни з перших днів показує, що він воює не з армією, а з народом” [11]. Очікувано, що й у подальшому в УГКЦ триватиме осмислення проблематики війни, включно з уточненнями її визначень.

Одним з найбільш показових документів у розрізі нашого дослідження є Пастирське послання Архирейського Синоду Української греко-католицької церкви в Україні про патріотизм як любов до рідного народу та Батьківщини [10], видане в грудні 2022 р. У ньому розгорнуто викладається богословське трактування поняття справжнього патріотизму через призму подій сучасної війни. Цільова аудиторія Послання окреслюється в перших його рядках: “У цю страшну годину воєнного лиха та надзвичайно важких випробувань хочемо звернутися до вас, дорогі співвітчизники, із пастирським словом про патріотизм як любов до рідного народу й Батьківщини” [10]. Співвітчизники – це і співспадкоємці купелі святоволодимирового хрещення, і інші християни, і всі українці, незалежно від конфесійної та релігійної належності, і люди “іншого національного походження, котрі проживають у нашій спільній Батьківщині та люблять її як свою рідну, знайшовши тут землю, з якою пов’язують своє теперішнє і майбутнє та прийдешнє своїх нащадків” [10]. Таким чином, про патріотизм говориться до всіх, хто на нього здатен.

Відразу дається однозначне визначення російсько-української війни та відповідної реакції на неї представників християнства: “Правила християнського переживання оборонної війни, яку зараз веде наш народ, включають у себе правила справедливого самозахисту. Українці мають священний обов’язок боронити свою Батьківщину, навіть беручи в руки зброю” [10]. Далі пропонується з християнської перспективи “замислитися про сенс існування та історичні завдання нашого народу, про Батьківщину як нашу спільну цінність і святиню, про наше ставлення до друзів і ворогів нашої країни, про розбудову майбутньої України, яка має стати ще кращою після перемоги над ворогом” [10]. Стверджується, що патріотизм “є одним із виявів головної заповіді – любити ближнього, як самого себе. Походячи від латинського “pater”, тобто “батько”, слово “патріотизм” має допомогти нам усвідомити, що наша земна Батьківщина дарована нам Богом Отцем. До нашого небесного Батька ми звертаємося словами молитви “Отче наш”. Україна – наша Вітчизна, тобто земна спадщина Отця, який на небесах. Вона – наш земний “дім”, у якому ми – мешканці, а між собою – родичі (народ), бо діти одного Отця. Тому коріння земного патріотизму – на небесах. Передаючи Батьківщину нам у дар, Господь кличе нас до відповідальності за неї...” [10]. Отже, патріотизм як діяльна та відповідальна любов до Батьківщини обґрунтовується найвищим Божественним авторитетом.

У Посланні визнається, що “Біблійне вчення про любов до земної Батьківщини розвивалося з урахуванням історичних обставин, у яких проживав народ Божий” [10], і розбираються ті фрагменти, які можуть виявитися складними у прикладанні до патріотизму. З-поміж іншого, пояснюється, що метою згадки про християн як

III. РЕЛІГІЙНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

громадян Неба (котрі підкоряються земним законам, але перевершують їх своїм життям) є підкреслення любові як чесноти християн, а не заперечення їхнього земного громадянства. Щодо розповсюдженого серед перших християнських поколінь вибору мучеництва задля возз'єднання з Небесною Батьківщиною замість життя в тодішній земній – нагадується, що йшлося про язичницьку державу, в якій грубо порушувалися Божі заповіді та людські закони.

Для підкріплення думки про значущість у християнській парадигмі цінності патріотизму часто залучаються приклади зі Старого та Нового Завітів, висловлювання отців Церкви, Івана Павла II і вітчизняних християнських авторитетів – від князя Володимира Хрестителя і до митрополита Андрея Шептицького та патріарха Йосифа Сліпого. Роздуми з цього приводу останніх двох церковних достойників обговорюються детально. Зазначається, що митрополит Андрей розрізняв два види патріотизму – язичницький (любов до своїх та ненависть до чужих) і християнський (у його парадигмі любов найперше до своїх та захист їхніх інтересів не суперечить любові до інших). У сучасних йому історичних реаліях владики застерігав, що “домінуюча більшість іменує надмірним націоналізмом свідомість власної національної меншини, її прив'язаність до своєї мови та культури. Ці почування не є надмірним націоналізмом, а є виявом легітимного патріотизму. І важливо розуміти цю різницю, оскільки дуже легко ненависть може призвести діячів домінуючої етнічної більшості до звинувачень у надмірному націоналізмі меншини, яка відмовляється жертвувати своїми інтересами” [10]. Як читаємо в Посланні, і досі не всі, навіть у вільному світі, розуміють це в прикладанні до постколоніальної дійсності України. Звідси також випливає, що цей документ адресований до всіх людей доброї волі.

Патріарх Йосип обґрунтовує природність патріотизму як любові до свого народу та рідної землі: “любов Батьківщини є природним обов'язком кожної людини. У християн є вона чимось вищим, святішим, а саме: надприродною релігійною повинністю, що опирається на об'явленій науці. Та релігійна повинність походить із заповіді Божої – пошани і любові батьків, а остаточно виростає з великої і загальної заповіді любові ближнього, яка домагається, щоб ми любили всіх людей; однаке, щоб особливою любов'ю любили найближчих ближніх, яким найбільше завдячуємо матеріальні, духовні і моральні добра, а такими найближчими ближніми є наші батьки і Батьківщина” [10]. Навіть більше – архиєрей наполягає, що “совершенний християнин повинен бути досконалим патріотом. Не є досконалим християнином той, хто по думці Божій не любить всеціло свого народу” [10].

Апелує Послання й до постанов II Ватиканського собору, в яких “добрими громадянами” названі ті, хто плекає “справжню діяльну любов до Батьківщини” [10]. Наводяться також аналогічні настанови з Катехизису Католицької церкви: “Обов'язком громадян є співпрацювати разом із цивільною владою для добра суспільства в дусі правди, справедливості, солідарності і свободи. Любов до Батьківщини, служіння їй впливають з обов'язку вдячності та з порядку любові” [10] та з Катехизму УГКЦ “Христос – наша Пасха”: “Дорога до Небесної Батьківщини проходить через земну Батьківщину... Батьківщина є для людини рідною землею, яка пов'язує її зі своїм народом та його культурою. Християнська мораль говорить про любов до Батьківщи-

ни як про чесноту патріотизму. Любов до Батьківщини впливає із четвертої Божої заповіді...” [10].

У підсумку християнський патріотизм визначається як любов до свого народу та Батьківщини без ненависті до інших, без бажання вивищитись над ними і тим паче підкорити інші народи та країни, що принципово відрізняє його від шовінізму й нацизму: “Християнський патріотизм – це діяльна любов до Батьківщини, яка виявляється в постійній і невтомній праці для добра свого народу і своєї держави задля розбудови “рідного дому”, а у кризові моменти, один з яких переживаємо тепер, – у готовності пожертвувати навіть власним здоров’ям і життям задля порятунку ближніх і Вітчизни” [10]. Дуже важливо, що в Посланні вказуються передумови служіння своїй Батьківщині: “щоб правильно їй служити, потрібно її знати, тобто слід вивчати свою культуру, історію, природу, і взагалі – жити на рідній землі” [10].

Висновуючи, слід ствердити, що за період від початку збройної агресії Російської Федерації проти України осмислення УГКЦ проблематики війни, патріотизму й захисту Батьківщини відбувалося динамічно й базувалося на практичному досвіді взаємодії з усіма чинниками, дотичними до воєнних дій: українськими військовими, волонтерами, біженцями, мешканцями тимчасово окупованих і звільнених українських теренів. В офіційних документах цієї Церкви відповідні визначення уточнювалися й змінювалися: від “збройного конфлікту”, “нападу”, “війни на Сході України” тощо – до повномасштабної війни, військових злочинів Росії й аж до констатації геноцидних ознак дій РФ; від обережної й поміркованої “миробудівничої” риторики – до безкомпромісних означень військових звірств Росії та справедливого характеру захисної війни, якою вона стала для України. Патріотизм підноситься як чеснота, яку повинен мати кожен правдивий християнин, а захист Батьківщини, у той чи той доступний для них спосіб, – як справа честі для всіх українців. Такі богословські напрацювання цієї Церкви є основою її практичних настанов для різних категорій українських громадян та належного інформування і впливу на зовнішні чинники, а також цінним матеріалом для осучаснення положень католицького вчення з розглянутої проблематики та гідним прикладом для інших Церков, діючих в Україні.

Подальші документи УГКЦ, дотичні до проаналізованих питань, стануть наступним джерельним матеріалом для дослідників, яким варто порівнювати його з аналогічними текстами інших Церков, відстежувати тенденції розвитку богословських пошуків та особливості практичного втілення нових теоретичних здобутків.

1. Загребельний І. Чи потрібна нам “нова теологія після Бучі”. *Політична теологія*. URL: <https://politteo.online/materialy/chy-potribna-nam-nova-teologiya-pislya-buchi/>.

2. Звернення до військовослужбовців напередодні створення у Збройних силах Служби військового духовенства. *Офіційні документи Української Греко-Католицької Церкви*. URL: <https://docs.ugcc.ua/1436/>.

3. Звернення до священників про душпастирство в умовах війни. *Офіційні документи Української Греко-Католицької Церкви*. URL: <https://docs.ugcc.ua/1379/>.

4. Звернення Синоду Єпископів УГКЦ 2014 року “Україна спливає кров’ю!”. *Офіційні документи Української Греко-Католицької Церкви*. URL: <https://docs.ugcc.ua/169/>.

III. РЕЛІГІЙНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

5. Звернення Синоду Єпископів КГВА до духовенства УГКЦ про зцілення ран війни. *Офіційні документи Української Греко-Католицької Церкви*. URL: [https:// docs.ugcc. ua/1428/](https://docs.ugcc.ua/1428/).
6. Звернення Синоду Єпископів УГКЦ до захисників Батьківщини 2015 року. *Офіційні документи Української Греко-Католицької Церкви*. URL: <https://docs.ugcc.ua/165/>.
7. Звернення Синоду Єпископів УГКЦ до тих, хто фізично і морально постраждав від окупації Криму та війни на Сході України. *Офіційні документи Української Греко-Католицької Церкви*. URL: <https://docs.ugcc.ua/161/>.
8. Лист-співчуття Глави УГКЦ послам іноземних держав у зв'язку із загибеллю їхніх громадян внаслідок терористичного акту 17 липня 2014 року. *Офіційні документи Української Греко-Католицької Церкви*. URL: <https://docs.ugcc.ua/1369/>.
9. Моїсеєнко Л. Проблеми війни та миру в трактуванні християнських конфесій. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічн. Львів, 2018. Вип. 28, ч. II. С. 545–565. URL: [http://religio.org. ua/index.php/religio/article/view/252/250](http://religio.org.ua/index.php/religio/article/view/252/250).
10. Пастирське послання Архиерейського Синоду Української Греко-Католицької Церкви в Україні про патріотизм як любов до рідного народу та Батьківщини. *Офіційні документи Української Греко-Католицької Церкви*. URL: <https://docs.ugcc.ua/1628/>.
11. Послання Синоду Єпископів УГКЦ 2022 року. *Офіційні документи Української Греко-Католицької Церкви*. URL: <https://docs.ugcc.ua/1591/>.
12. П'яста Р., Лукашевський В. Захист Батьківщини у вченні Католицької Церкви. *Добрий пастир*. 2022. № 17. С. 38–52. URL: [http://journal.ifaiz.edu. ua/index.php/gp/article/view/379](http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/379). DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2022.17.4>.
13. Синодальне послання про суспільно-політичну ситуацію в Україні напередодні виборів до Верховної Ради (13 вересня 2014). *Офіційні документи Української Греко-Католицької Церкви*. URL: <https://docs.ugcc.ua/168/>.
14. Nedavnya O. Modern Accents of Theological Reflection of Representatives of the Ukrainian Greek Catholic Church Regarding the War and Its Challenges. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2020. Vol. 42. URL: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol42/iss9/2/>.